

Jan Krajczyński

"La dimension juridique des sacraments", Éric Besson, Roma 2004 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 51/3-4, 412-416

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

datowego, jakim są klauzule odsyłające. Praca zatem stanowi usystematyzowany i logiczny wywód na temat określony w jej tytule. Wykładnia poszczególnych zagadnień zasługuje również na pozytywną ocenę. Autor, więc dobrze zrealizował swoje zamierzenia badawcze wykazując wnikliwość i dobrą znajomość materii oraz dobre przygotowanie warsztatowe.

ks. Józef Wroceński SCJ

E. Besson, *La dimension juridique des sacrements*, Roma 2004, ss. 382.

Sakramenty święte, które w życiu Kościoła zajmują miejsce naczelne, stanowią przedmiot zainteresowania przedstawicieli wielu dziedzin nauki, w tym przede wszystkim: teologii dogmatycznej, teologii moralnej, teologii duchowości, teologii pastoralnej, liturgiki, katechetyki. Wspomnianymi środkami zbawienia, ustanowionymi przez Chrystusa Pana i powierzonymi Kościołowi, interesuje się również prawo kanoniczne. Znaczna część czwartej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego poświęcona jest właśnie tym czynnościom Chrystusa i Kościoła stanowiącym znaki i środki, poprzez które wyraża się i wzmacnia wiara, oddawany jest Bogu kult, dokonuje się uświęcenie człowieka, objawia się i umacnia kościelna wspólnota.

Wspomniane znaki, które jednoczą z Chrystusem, udzielają łaski oraz zapowiadają i wyobrażają niebo nowe i ziemię nową, stanowią przedmiot badań ks. Érica Besson, Francuza ze Zgromadzenia Kanoników Regularnych, pracownika Studium Prawa Kanonicznego w Lyonie i obrońcy węzła małżeńskiego w regionalnym trybunale kościelnym. Efektem badań autora jest rozprawa doktorska, napisana pod kierunkiem o. prof. J. Conn'a, SJ, poświęcona wymiarowi prawnemu sakramentów. Wspomnianą dysertację opublikowało Wydawnictwo Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie w 2004 r. w ramach *Serie Diritto Canonico*.

Autor pracy zaznacza na wstępie, że sakramenty, które systematycznie są przedstawiane pod kątem teologii, duchowości i duszpasterstwa, są zupełnie pomijane w ich wymiarze jurydycznym. Założenie to, w pełni trafne, jeśli przeanalizuje się zawartość wybranych periodyków, na które powołuje się E. Besson („Nouvelle Revue Théologique”, „La Civiltà Cattolica”), niekoniecznie jest uprawnione w przypadku studium tematów poruszanych w czasopiśmie kanonistycznych wydawanych przez inne ośrodki naukowe [np. na gruncie polskim, niestety – niekoniecznie znanym na Zachodzie, sakramenty stanowią dość częsty temat rozpraw i artykułów badaczy z zakresu kanonistyki, zob. „Prawo Kanoniczne”, „Jus Matrimoniale”, „Kościół i Prawo”]; podobnie rzecz się ma w przypadku innych czasopism wydawa-

nych w językach nowożytnych, na potwierdzenie wystarczy przejrzeć bibliografię publikacji z zakresu prawa o sakramentach, opublikowanych w latach 2000-2005, którą przedstawia „Periodica” 95 (2006), s. 166-189].

Przyznając, iż aspekt kanoniczny sakramentów zasługuje na pogłębione studium, aby można go lepiej usytuować w ogólnej doktrynie o sakramentach, autor stwierdza, że przez długi czas aspekt prawny sakramentów był głównie ujmowany począwszy od normy zewnętrznej, ustanowionej przez władzę hierarchiczną. Celem badań podjętych przez autora jest potwierdzenie wspomnianego elementu jurydycznego w sakramentach, wreszcie – umieszczenie go na jego właściwym miejscu, gdzie „prawny” nie jawi się jedynie jako konsekwencja instytucji prawa Bożego. Ks. E. Besson proponuje, by punktem wyjścia dla rozważań stało się ustalenie znaczenia pojęć: „prawo” i „sakrament”, wraz z ich dwoma dopełniającymi się określeniami, teologicznym i prawnym, ważnymi dla obydwu dziedzin.

Pierwszą część pracy, poświęconą relacjom między prawem i sakramentem, autor rozumie jako gruntowne studium teologiczno-kanoniczne, niezbędne dla określenia znaczenia i treści używanych pojęć. W rozdziale I traktując na temat pojęcia prawa (s. 21-73), podejmuje on kolejno następujące kwestie natury teoretycznej: trudność zdefiniowania czym jest prawo; fenomenologia prawa; wyłonienie się pojęcia przedmiotu prawa; prawo w misterium Kościoła. Przeprowadzone badania pozwalają mu stwierdzić, co następuje: Należy potwierdzić, że prawo stanowi część życia Kościoła, więcej – pochodzi ono z natury samej jego struktury, takiej, jaka została ustanowiona przez Chrystusa jako wspólnota jednocześnie przekraczająca i przyjmująca elementy ludzkie. Autentyczne zrozumienie prawa kościelnego domaga się filozofii i teologii prawa, które dostarczają elementów niezbędnych dla uchwycenia specyfiki tego systemu prawnego. System ten posiada cechy wspólne dla całego prawa, to znaczy: intersubiektywność, pojęcie sprawiedliwości jako fundamentu, znaczenie obowiązku. Niemniej, wyróżnia się on też czymś szczególnym, mianowicie ukierunkowaniem na zbawienie dusz, co ma swe źródło w fakcie, że system ten spełnia rolę instrumentalną wobec misji Kościoła. Z tej ostatniej cechy wypływa zarazem jego charakter w wysokim stopniu personalistyczny. Wreszcie, wspomniana właściwość wyjaśnia wszelkie aspekty prawa kościelnego. Pojęcie osoby, jak i podmiotu prawa, odgrywa rolę centralną w prawie kanonicznym.

W rozdziale II pierwszej części pracy autor traktuje nt. pojęcia sakramentu (s. 75-118). Podejmuje on tutaj po kolei następujące zagadnienia: początki semantyczne dotyczące sakramentu; opracowywanie definicji sakramentu na gruncie teologii i prawa kanonicznego, poczynając od pierwszych prób w okresie średniowiecza po Sobór Watykański II; elementy definicji sakramentu, w tym: znak-czynność Chrystusa i Kościoła, czynność ustanowiona, czynność skuteczna. Dokonana przez autora prezentacja teologiczna, wskazując na podstawowe składniki pojęcia

sakramentu – który jawi się jako jeden z istotnych aktów życia chrześcijańskiego, ponieważ aktualizuje wiernym wszystkich czasów zasługi męki paschalnej Zbawiciela i udziela łaski Chrystusa – pozwala zarazem uwydatnić obecność prawa na różnych poziomach, mianowicie: obecność fundamentalną, poczynając od ogólnego prawa do zbawienia, do której inne formy obecności jurydycznej części składowej powinny się odwoływać; à propos ustanowienia, obecność elementów jurydycznych odnoszącą się do istoty sakramentów; co do skuteczności, obecność prawa z przepisami dotyczącymi ważności i godziwości, aby zagwarantować ważną celebrację sakramentów oraz zapewnić ich owocne przyjęcie.

Rozdział III pierwszej części rozprawy E. Besson poświęca położeniu prawnemu osoby, w tym pojęciu osoby ludzkiej w prawie i osobowości kanonicznej (s. 119-158). Przystępując do rozważań stanowiących próbę pogłębienia wspomnianej wyżej obecności prawa, poczynając od podstawy relacji interpersonalnej, autor zaznacza, że wszelkie traktowanie o udzielaniu łaski sakramentalnej implikuje wymianę pomiędzy osobami, między szafarzem sakramentu i wiernym, w formie relacji instrumentalnej, która sama w sobie stanowi figurę innej, o wiele głębszej relacji pomiędzy Chrystusem i wierzącym, relacji jaka realizuje się zgodnie z zasadami przyczynowości sprawczej stosownie do boskości Chrystusa, przyczynowości instrumentalnej ściśle związanej z Jego człowieczeństwem i przyczynowości instrumentalnej zwykłej poprzez sakrament. Autor dochodzi do wniosku, że pojęcie osoby znajduje się w centrum tak systemu prawnego kanonicznego, jak i pojęcia sakramentu. Element personalistyczny dosięga istoty wymiaru prawnego sakramentów, wszak tak prawo kościelne, jak sakrament odnajdują w nim fundament konstytucyjny. W konsekwencji, system prawny, który nie umieściłby w swym centrum osoby ludzkiej, byłby niezdolny do przedstawienia aspektu prawnego sakramentów; przyjmując perspektywę nieodpowiednią, by podjąć studium tego ostatniego pojęcia, zredukowałby je do aktu czysto materialnego i zewnętrznego.

Po zdefiniowaniu w pierwszej części pracy konstytutywnych podstaw wspólnych dla prawa i sakramentów autor przechodzi do tego, co stanowi podstawowy cel jego badań, mianowicie do studium charakterystyki i specyfiki wymiaru prawnego sakramentów (część druga rozprawy). Najpierw zajmuje się on wymiarem prawnym sakramentu (rozdział IV, s. 163-297), wreszcie – stawia pytanie, czy sakrament jest aktem prawnym (rozdz. V, s. 299-334).

Rozdział IV pracy – zdecydowanie najbardziej rozbudowany (liczy prawie tyle stron, ile pozostałe cztery rozdziały razem wzięte) i zatytułowany prawie tak samo, jak cała dysertacja – dotyczy dwóch kwestii, mianowicie: pojęcia prawa używanego w sakramentarzu oraz ustalenia stopni obecności prawa w sakramencie: ponad, w formie norm dotyczących ważności i godziwości, zanim nastąpi akt sakramentalny; w strukturze samego sakramentu; poniżej, poprzez efekty prawne aktu sa-

kramentalnego. Autor wskazuje tutaj na liczne i różne skutki prawne sakramentów. Podkreślając, że wszystkie sakramenty posiadają wymiar prawny, stwierdza, iż wspomniana prawność (*juridicité*) daje się rozpoznać na trzech różnych poziomach, tj.: w warunkach ważności i godziwości; w strukturze samego sakramentu, który wiąże się ze strukturą relacji prawnej; w wywołanych skutkach prawnych. Zaznaczając, że te charakterystyczne cechy są wspólne dla wszystkich sakramentów, wysuwa następującą konkluzję natury ogólnej: prawo i sakramenty to dwie rzeczywistości współ-naturalne (*réalités co-naturelles*) i nie trzeba się lękać ich połączenia; prawo nie jest obce pojęciu sakramentu. Dalej stwierdza, że niektóre sakramenty, mianowicie: chrzest, bierzmowanie i kapłaństwo, cechują się tym, że zmieniają ontologicznie sytuację osoby, która je przyjmuje. Wspomniana zmiana posiada charakter definitywny i wyróżnia się charakterem. W poczet sakramentów, które tworzą nową sytuację wiernego, który je przyjmuje, autor zalicza również Eucharystię. Nadmienając, iż wprawdzie nie wyciska ona charakteru, nadto – skoro stanowi pokarm dla życia duchowego, z natury swej jest powtarzalna, posiada wyraźny charakter konstytutywny. Następnie autor przyznaje, iż wszystkie sakramenty – których pierwszym skutkiem jest udzielanie łaski, która choć jest skutkiem duchowym, posiada również znaczenie prawne – wywierają dwojakie skutki prawne ogólne, wspólne dla wszystkich sakramentów, mianowicie: inkorporację i komunię kościelną. Ponadto wszystkie sakramenty wywołują skutki prawne właściwe jedynie dla danego sakramentu. Skutki te mogą być różne tak co do natury, jak co do znaczenia. Wreszcie E. Besson stwierdza, że wspomniane skutki prawne nie zawsze posiadają tę samą siłę, niekiedy zależą one od okoliczności. I tak pewne sakramenty wywołują skutki, które mają zawsze tę samą moc; np. chrzest sprawia zawsze tę samą inkorporację, która nie będzie pomniejszona w swej intensywności, jeśli podmiot nie będzie posiadał wymaganej dyspozycji; wystarczy, że będą tu spełnione te warunki, które są wymagane do tego, by sakrament wywarł w pełni swój skutek. To dotyczy wszystkich sakramentów, które posiadają charakter. W przypadku innych sakramentów, zwłaszcza tych, które posiadają aspekt pokutny, stopień ich skutków prawnych zależy od ciężkości win, które usuwają; jest to szczególnie jasne w przypadku sakramentu pokuty.

W ostatnim rozdziale autor konfrontuje pojęcia sakramentu i aktu prawnego. Wspomniane zestawienie pozwala mu wskazać wiele podobieństw i zarazem różnic, co dowodzi, że sakrament nie zbiega się dokładnie z pojęciem klasycznego aktu prawnego. Autor pyta, czy wspomniane elementy są wystarczające, aby można było powiedzieć, że pomimo odrębności sakrament jest faktycznie aktem jurydycznym. Odpowiedź, przyznaje E. Besson, powinna być wyważona i roztropna. Pewne, liczne wskazówki przemawiają na korzyść wspomnianej tezy. Podstawowe elementy aktu prawnego odnajduje się w sakramencie, to znaczy: akt intersubiek-

tywny, niezależny i dobrowolny, podległy zasadom dotyczącym ważności i godziwości co do jego realizacji, akt ludzki, wola powodująca skutki prawne; to wszystko skłania do stwierdzenia, że sakrament jest aktem prawnym. Niemniej, należy pamiętać, że sakrament jest aktem szczególnej natury. Łatwo to wydedukować z nieznacznych różnic, które zostały stwierdzone. Przede wszystkim należy bez przerwy przypominać, że bliskość sakramentu poprzez prawo jest różna od tej aktu prawnego, z powodu specyficznej natury aktu sakramentalnego. Sakrament nie może być asymilowany do aktu prawnego, jeśli weźmie się pod uwagę jego cechy własne. Wydaje się zatem, konkluduje autor, że można przyjąć następujące stanowisko: sakrament może być przyrównany do aktu prawnego, ale z takimi odrębnościami, że nie wnika on w teorię ogólną aktu prawnego, podobną do tych, które mogą być wypracowane przez świeckie systemy prawne. Kilka elementów wystarczy, aby to sobie uświadomić, mianowicie: chrzest może być słusznie przedstawiany jako akt prawny, który oznacza wejście do Kościoła; akt prawny daje się analizować jako znak, który wywołuje skutek; sakrament wywiera swój skutek na dwóch poziomach w przypadku trzech sakramentów, które posiadają charakter, a także poprzez quasi charakter w przypadku innych sakramentów; sakrament – co odróżnia go od aktu prawnego – nie może być cofnięty; działanie łaski ma charakter definitywny; można ją utracić, ale działanie sakramentu jest nieodwołalne.

W końcu autor odnotowuje, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. jest pierwszym, który wypracował załączki teorii ogólnej aktu prawnego (por. kan. 124-128), aczkolwiek kanony te pozostają w tyle względem tego, co jest określone w świeckich systemach prawnych. W efekcie, całe życie sakramentalne Kościoła jest uregulowane w księdze IV wspomnianego zbioru prawa, która stanowi porządek uchylający w teorii ogólnej aktu prawnego. Jeśli zatem chce się uważać sakrament za akt prawny, należy w nim rozpoznać znaczną specyfikę, która plasuje go na uboczu wspomnianej kategorii.

Prezentowane, interdyscyplinarne studium z zakresu eklezjologii, teologii sakramentów i prawa kanonicznego, poświęcone wymiarowi prawnemu wspomnianych środków zbawienia, ustanowionych przez Chrystusa, jawi się jako opracowanie wnikliwe, całościowe, napisane językiem przystępnym. Choć autor rozprawy nie ustrzegł się błędów z zakresu metodyki pisania pracy naukowej, zwłaszcza dotyczących konstrukcji pracy, czego przykładem może być zupełna tożsamość tytułu ostatniego rozdziału pracy z jednym z paragrafów tej jednostki dysertacji, jego logiczne wywody, przybliżające czytelnikowi złożoną i bogatą naturę sakramentów, zasługują na polecenie.

ks. Jan Krajczyński